

УДК 347.73

ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ГРОШОВОГО ОБІГУ

Михальський Ю.А., к. ю. н.,
заслужений юрист України, Голова
Всеукраїнська професійна спілка правників

У статті досліджуються доктринальні погляди на форми фінансового контролю. Аналізуються окремі проблеми фінансового контролю. Розглядаються прояви форм фінансового контролю у сфері грошового обігу.

Ключові слова: контроль, фінансовий контроль, грошовий обіг, форма, зміст.

В статье исследуются доктринальные взгляды на формы финансового контроля. Анализируются отдельные проблемы финансового контроля. Рассматриваются проявления форм финансового контроля в сфере денежного обращения.

Ключевые слова: контроль, финансовый контроль, денежное обращение, форма, содержание.

Mykhalskij Y.A. FORMS OF REALIZATION OF FINANCIAL CONTROL IN THE SPHERE OF MONEY CIRCULATION

The article deals with doctrinal views on forms of financial control. Analyzed some problems of financial control. We consider the expression forms of financial control in the sphere of money circulation.

Key words: control, financial control, money circulation, form, content.

Постановка проблеми. У сучасних державах в умовах розвиненої ринкової економіки фінансовий контроль є своєрідним явищем, оскільки він використовується у різних сферах суспільного життя. Можна вести мову про його універсальність. Звичайно, різні заходи фінансового контролю застосовується там, де кошти (публічні та приватні) знаходяться у безперервному обігу.

Ступінь розробленості проблеми. Питання фінансового контролю в цілому, а також його складових були предметом досліджень низки науковців, таких як: Л.А. Савченко, О.П. Гетманець, Л.М. Касьяненко, О.А. Музика-Стефанчук, Т.М. Ямненко, Є.Є. Фролова, А.О. Монаєнко, Г.Л. Губіна, М.І. Саєнко, А.А. Коваленко, В.М. Дереконь, О.В. Мандриченко, І.В. Ващенко, О.О. Яковенко, Я.О. Берназюк, О.А. Кузьменко, І.Б. Пробко, І.В. Панова, О.М. Хольченкова, Ю.І. Пивовар, Ю.В. Гаруст, А.М. Апарова, О.П. Пашенко, В.І. Стреляний, М.Ф. Базась, О.Ю. Грачова, І.Б. Стефанюк та ін. Попри значну увагу до проблем фінансового контролю на сьогодні малодослідженими залишаються питання форм фінансового контролю у сфері грошового обігу.

Мета статті – дослідити доктринальні погляди на форми фінансового контролю, зробити огляд окремих проблем фінансового контролю та проявів форм такого контролю безпосередньо у сфері грошового обігу.

Виклад основного матеріалу. Важливою складовою здійснення фінансового контролю є його форма, яка відображає спосіб конкретного вираження організації контрольних дій. Формою контролю є зовнішній вираз здійснюваних дій, які становлять сутність фінансового контролю. У філософському розумінні змістом є сукупність тих елементів і процесів, які становлять основу об'єктів і зумовлюють існування, розвиток і зміну їх форм. Зазначена категорія форми виражає внутрішній зв'язок і спосіб організації та взаємодії елементів

та процесів явища як між собою, так і з зовнішніми умовами [1, с. 482]. Таке загальнофілософське бачення вплинуло й на визначення поняття форми фінансового контролю, під чим розуміють прояв змісту контролю, його сутності залежно від часу проведення контрольних дій [2, с. 68].

Форма характеризується єдністю внутрішнього та зовнішнього. Як спосіб зв'язку елементів механізму фінансового контролю форма є внутрішнім змістом, що складає його структуру. Як спосіб зв'язку цього змісту зі змістом інших речей форма проявляється в зовнішньому оформленні, тобто в якомусь вигляді, що сприймається на рівні розуміння подій чи дій. Таким чином, оскільки змістом фінансового контролю є елементи його механізму, то його форму можна визначити як спосіб зовнішнього вираження складових елементів механізму контролю [3, с. 44–45]. Саме таку позицію слід взяти за основу при розгляді форм фінансового контролю з огляду на те, що на форму впливають не лише часовий критерій, а й інші елементи механізму контролю. А тому обмеження лише часовими рамками його проведення при визначенні форми контролю призведе до звуження його форм та односторонності розгляду. Поширюється це положення і на фінансовий контроль грошового обігу, оскільки має значну багатоманітність, з огляду на те, що вміщує фінансовий моніторинг у вигляді форми фінансового контролю [4, с. 292].

Нині можна умовно виділити такі погляди на питання форм реалізації фінансового контролю, зокрема й у сфері грошового обігу.

Перший із них представляють зокрема, В.М. Мітрофанов, Л.М. Крамаровський, М.М. Ровінський, М.В. Кужельний, І.А. Андреев, Л.А. Савченко, В.П. Дудко, Г.А. Тосуян, О.Ю. Вікулін, і він полягає в тому, що формами фінансового контролю є попередній, поточний та наступний.

З цього приводу Е.А. Вознесенський зазначав, що зовні контроль часто виступає як

перевірка певних явищ і процесів, які вважатимуться об'єктами контролю. У дійсності об'єктами контролю є дії людей, від яких залежить функціональний стан цих явищ і процесів. Ця обставина визначає важливість проблеми періодичності контролю, бо його здійснення не повинне порушувати виконання відповідними особами своїх звичайних функцій, а навпаки – повинно сприяти нормальному трудовому процесу і забезпечити досягнення мети самого контролю [2, с. 27–28].

Вказуючи на періодичність проведення контрольних заходів, інакше – на так званий час здійснення контрольних дій, можемо говорити про форми фінансового контролю. У теорії та практиці фінансового контролю розрізняють такі його форми, як попередній, поточний, наступний. В основу цієї класифікації покладено час проведення контрольних заходів. Загалом, таку позицію у науковій літературі висловлює багато вчених, наприклад О.Ю. Грачова, А.А. Яблулганов, А.А. Анісімов, Н.О. Ковальова.

Разом з тим існує й інша точка зору, представники якої, зокрема Л.К. Воронова, І.А. Белобжецький, М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, І.К. Дрозд, В.О. Шевчук, Є.В. Калюга, В.С. Основін, О.Ф. Андрійко, І.Б. Стефанюк, В.Т. Александров, висловлюють думку про те, що попередній поточний та наступний фінансовий контроль є видами, а не формами фінансового контролю.

Крім вказаних, існує інший підхід. Так, М.М. Ровинський зазначав, що загальними для всіх цих інститутів являються методи фінансового контролю: попередній, поточний та наступний [5, с. 180]. Науковці В.Н. Шеметов та Е.О. Кочерін підтримують думку М.М. Ровинського у тому, що це є методи фінансового контролю, але в той же час перший виділяє лише попередній і наступний контроль, а другий серед методів контролю виділяє ще й направляючий і фільтруючий як дві конкретні складові поточного контролю [6, с. 65; 7, с. 21]. Її частково окреслили В.П. Нагребельний, В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос [8, с. 76], вказуючи на можливість існування таких підходів.

На основі попередніх досліджень нами було визначено, що формами фінансового контролю, зокрема у сфері грошового обігу, слід вважати саме попередній, поточний та наступний контроль. Також з огляду на недержавний характер контролю, у якому відсутня складова обов'язковості, можна звернути увагу й на такі форми його проведення, як ініціативний та обов'язковий контроль. Цілком слушне зауваження Л.М. Касьяненко [9], що на цей час відсутня єдина класифікація видів, форм, методів державного фінансового контролю; інколи навіть відбувається отожднювання видів, форм і методів контролю.

Питання фінансового контролю власне у сфері грошового обігу були предметом комплексного дослідження Є.Є. Фролової, В.І. Стреляного, М.С. Першина, О.С. Кулікова, К.Л. Рачинського й інших. Проте вони акцентували свою увагу здебільшого саме на питаннях державного фінансового контр-

олю грошового обігу та його складових, у той час як недержавний фінансовий контроль залишився поза їх увагою. На наявність форм контролю по відношенню до окремих його складових звертала увагу Є.Є. Фролова. На її думку щодо державного фінансового контролю як у сфері готівкового, так і безготівкового грошового обігу, формою фінансового контролю є перевірка [10, с. 30, 32]. Але разом з цим учена вказує, що контроль у сфері безготівкового грошового обігу може бути попереднім і поточним [10, с. 31, 32]. Як бачимо, у цьому випадку відбувається змішування видів і форм контролю, що з погляду фінансово-правової науки є неприпустимим.

Науковець В.І. Стреляний [11, с. 490] пропонує головними формами контролю за додержанням порядку проведення готівкових розрахунків вважати такі: облік суб'єктів господарювання, які здійснюють розрахунки у готівковій формі; перевірку за додержанням порядку проведення розрахункових операцій. Та вважає, що попередній, поточний, наступний контроль доречно визнати видами фінансового контролю по відношенню до часу його здійснення.

Не вступаючи в полеміку з приводу розмежування та підходів до питання видів, форм та методів фінансового контролю, обмежимося лише констатацією позиції, за якої формами фінансового контролю у сфері грошового обігу є попередній, поточний та наступний контроль, які додатково можуть бути доповнені такими формами його проведення, як ініціативний та обов'язковий контроль. Як це, зокрема, позиціонується такими дослідниками фінансового контролю, як Л.А. Савченко [12, с. 148] та А.О. Монаєнко [13, с. 52], які зазначають при цьому, що методами державного фінансового контролю є: ревізія, перевірка, інспекція, обстеження, спостереження, аналіз, заслуховування доповідей та інформації посадових осіб про фінансову діяльність на сесіях органів місцевого самоврядування, засіданнях органів державної виконавчої влади [13, с. 54].

Дискусійним з-поміж науковців є питання віднесення до форм фінансового контролю аудиту. Так, зокрема, В.М. Дереконь [14] позиціонує аудит саме як форму фінансового контролю, що відображається і в назві його дисертації «Аудит як форма фінансового контролю та складова адміністративно-правової інфраструктури детінізації економічних відносин в Україні». На його думку, фінансовий контроль у формі аудиту є специфічним видом соціального контролю, основним завданням якого є перевірка достовірності фінансово-господарських операцій, звітів, балансів і виявлення внаслідок цього порушень фінансової дисципліни, очевидних і неочевидних (тіньових) адмінделіктів, інших правопорушень, визначення відповідальних за виявлені правопорушення та відшкодування нанесеної шкоди незаконними діями винних осіб [14, с. 10]. Проте такий підхід не може бути прийнятний, адже аудит, як такий, є не формою (зовнішнім виразом фінансового контролю), а відповідним його видом, що здійснюється встановленими уповноважени-

ми суб'єктами і не має прив'язки до питань часового чи іншого застосування, а має самостійний видовий характер. Отже, слід цілком погодитися з А.М. Чорною, що аудиторська діяльність включає поняття аудиту як виду недержавного фінансового контролю, здійснюваного в якості підприємницької діяльності, й інші аудиторські послуги [14].

Висновки. Таким чином, форми контролю у сфері грошового обігу представлені всіма традиційними формами фінансового контролю (попереднім, поточним та наступним), а також такою особливою формою контролю, що властива лише фінансовому контролю грошового обігу, як фінансовий моніторинг. При цьому в переважній більшості для сфери недержавного фінансового контролю грошового обігу властиві такі форми, як наступний і рідше поточний контроль. Попередній же контроль застосовується доволі рідко, за винятком його використання в такому виді недержавного фінансового контролю, як внутрішній контроль.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Философский словарь / [под ред. М.М. Розенталя и П.Ф. Юдина]. – М.: Политиздат, 1963. – 544 с.
2. Вознесенский Э.А. Финансовый контроль в СССР / Э.А. Вознесенский – М.: Юрид. лит., 1973. – 134 с.
3. Клименко А.С. Форма фінансового контролю: поняття і зміст / А.С. Клименко // Право України. – 2005. – № 10. – С. 44–46.
4. Ямненко Т.М. Форми реалізації фінансового контролю / Т.М. Ямненко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип 3. – Т. 2. – С. 291–296.
5. Ровинский Е.А. Основные вопросы теории советского финансового права / Е.А. Ровинский. – М.: Госюриздат, 1960. – 193 с.
6. Шеметов В.Н. Развитие социалистического контроля / В.Н. Шеметов. – Свердловск: Изд-во Уральск. ун-та, 1988. – 264 с.
7. Кочерин Е.А. Контроль в системе управления производством: автореф. Дис. ... докт. экон. Наук: 08.00.05 / Е.А. Кочерин. – М., 1986. – 38 с.
8. Нагребельний В.П. Фінансове право України. Загальна частина: навч. посіб. / За ред. В.П. Нагребельного / В.П. Нагребельний, В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 215 с.
9. Касьяненко Л.М. Правові основи здійснення фінансового контролю органами державної податкової служби України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Л.М. Касьяненко. – Ірпінь, 2004. – 228 с.
10. Фролова Е.Е. Государственный финансовый контроль в сфере денежного обращения: автореф. Дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.14 / Е.Е. Фролова. – М., 2011. – 54 с.
11. Стреляний В.І. Форми та методи поточного фінансового контролю у сфері здійснення готівкових розрахункових операцій / В.І. Стреляний // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 489–496. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2010-2/10cvigro.pdf>.
12. Савченко Л.А. Правові основи фінансового контролю: навч. посіб. / Л.А. Савченко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 504 с.
13. Монаєнко А.О. Правові основи державного фінансового контролю: навч. посіб. / А.О. Монаєнко. – Запоріжжя: КПУ, 2008. – 152 с.
14. Дереконь В.М. Аудит як форма фінансового контролю та складова адміністративно-правової інфраструктури детінізації економічних відносин в Україні: автореф. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / В.М. Дереконь. – Ірпінь, 2007. – 21 с.
15. Чорна А.М. Місце та значення аудиту в системі фінансового контролю в Україні / А.М. Чорна // Форум права – 2013. – № 1. – С. 1154–1159. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13hamkvu.pdf>.